

УДК 338.246:339

Маслак П.В.,
кандидат економічних наук, доцент
Житомирський національний агроекологічний університет

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми Економічна політика держави є елементом загальної державної політики, яка включає соціальний, гуманітарний, оборонний, екологічний та інші напрями. Якою б не була державна політика за своїми напрямками, характеристиками та пріоритетами, вона має бути комплексною, охоплювати всі сфери суспільного життя.

Залежність від природних чинників і яскраво виражений сезонний характер виробництва, відсутність регулярних протягом року достатніх доходів призводять до того, що сільське господарство є найбільш відсталою в техніко-технологічному і уразливою у фінансово-економічному відношенні галуззю економіки. В той же час рівень сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливає на стан продовольчої безпеки держави, його соціальну стабільність. У зв'язку з вказаним, однією з найбільш важливих форм державного регулювання агропродовольчого сектора є державна підтримка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам державного регулювання агропродовольчого сектора присвячено праці українських науковців П. Гайдуцького [1], М. Дем'яненка, І. Демчак [2], С. Зорі, М. Кропивка [4], В. Онегіної [5], Б. Супіханова, Н. Фещенко [8], О. Шубразької. Також слід виділити праці Дудар В. Т. [3], Осташко Т. О. [6] та Романишин О. В. [7]. Дослідженню конкретних напрямів державного регулювання агропродовольчого сектора в період його реформування, структурної перебудови та вдосконалення системи управління АПК присвячені роботи економістів-аграрників В. Андрійчука, В. Бойка, П. Гайдуцького, С. Дем'яненка, Й. Завадського, М. Гладія, В. Зіновчука, М. Калінчика,

А. Лісецького, Ю. Лупенка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Л. Молдаван, Т. Мостенської, О. Онищенко, М. Орлатого, Б. Пасхавера, Г. Підлісецького, І. Прокопи, М. Пугачова, В. Рябоконея, П. Саблука, В. Ситника,

В. Трегобчука, М. Федорова, О. Шестопаля, О. Шпичака та ін

Однак питання теоретичного обґрунтування напрямів державного втручання у сільське господарство в дослідженнях науковців залишаються недостатньо розробленими.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження напрямів державної підтримки агропродовольчого сектора економіки та її регіональний аспект. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі завдання:

- запропонувати напрями державної підтримки агропродовольчого сектора економіки;
- дослідити особливості розвитку державного регулювання і підтримки агропродовольчого сектора в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження обрано систему і функції державного регулювання аграрного виробництва України у трансформаційний період його розвитку.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ, теорія перехідної економіки, комплексний підхід до аналізу проблем ринкової трансформації суспільних відносин, осмислення тенденцій щодо регіоналізації та глобалізації товарних ринків з допомогою сучасних ідей і напрацювань провідних економічних шкіл, а також праць вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державного регулювання аграрного виробництва сталих економічних систем.

Дослідження ґрунтується на всебічному аналізі процесу державного регулювання аграрного виробництва, сумісності його елементів із законами ринкової економіки та соціально-економічних наслідків функціонування OEM розвитку сільського господарства у період його ринкової трансформації.

Історико-економічний метод застосовано при аналізі еволюції теорій державного регулювання економіки, дослідженні процесу розвитку аграрної політики щодо сільськогосподарських підприємств, особистих господарств населення, у сфері формування економічної культури селян і становлення кооперативних відносин на селі. Структурно-функціональний метод використано при дослідженні OEM як структурно відокремленої цілісної системи аграрних відносин, в якій кожен елемент має своє функціональне призначення, узагальненні практики регулювання сільського господарства у трансформаційний період і визначенні економічних функцій держави з метою формування ринкового середовища та засад сталого розвитку.

Проведені реформи в аграрному секторі економіки не дали очікуваного результату, не зумовили суттєвого підвищення обсягів та ефективності аграрного виробництва, використання його земельно-ресурсного потенціалу.

Сільське господарство повільніше за інших пристосовується до економічних і технологічних умов, що змінюються. Це ускладнює швидко його переорієнтацію на виробництво іншої продукції залежно від потреб ринку.

Використовуючи природні і біологічні чинники виробництва, сільгосптоваровиробники повинні враховувати закони природи, що об'єктивно діють, і нести додаткові витрати по відновленню родючості ґрунту, підтримці екологічної чистоти, забезпеченню розвитку рослин і життєздатності тварин. Значна залежність агропродовольчого сектора від природно-кліматичних умов є ще однією об'єктивною і складною проблемою, що викликає нестійкість фінансово-економічного положення сільгосптоваровиробників, що також вимагає участі держави в підтримці нормальних відтворювальних умов в аграрному секторі.

Крім того, в сільському господарстві часто процес виробництва тісно переплітається з місцем існування людини, що також накладає свій відбиток на цю сферу діяльності, вимагаючи певного державного сприяння для підтримки нормальних умов життєдіяльності населення.

Специфіка агропродовольчого сектора, пов'язана також з зовнішніми і внутрішніми чинниками, що викликають потребу у великій різноманітності мобільної техніки, пристосованої часто до несприятливих умов експлуатації (підвищена вологість, забрудненість, перевантаження та ін.). Проте ці несприятливі чинники знижують термін експлуатації техніки, викликають додаткову потребу в ресурсах на її ремонт і оновлення, знижують можливості впровадження науково-технічного прогресу.

Техніко-технологічна відсталість сільського господарства є гальмом також і для всього агропродовольчого сектора економіки, перешкоджає ефективному розвитку процесів спеціалізації і кооперації, агропромислової інтеграції, концентрації виробництва. Для того, щоб подолати технічну і технологічну відсталість сільського господарства, потрібні значні інвестиції. За даними Державного комітету статистики на 1 червня 2010 року інвестиції в основний капітал підприємств склали 55642,2 млн. грн., з них 3352,7 млн. грн. в сільське господарство - це майже 6% від загального обсягу наданих інвестицій в економіку країни.

Аграрний сектор України є непривабливим для потенційних інвесторів через високі ризики, пов'язані з незахищеністю права власності та ймовірністю неповернення коштів через недосконале управління. Тривалий технологічний процес, неспівпадання проведених витрат і отриманої продукції, а далі - доходів від її реалізації викликають об'єктивну додаткову потребу у фінансових ресурсах для забезпечення безперебійного відтворювального процесу в агропродовольчому секторі.

Звідси об'єктивна відсутність коштів у сільськогосподарських товаровиробників для забезпечення виробничого процесу викликає об'єктивну нестачу коштів у організацій, обслуговуючих сільське господарство: агрохімічних, меліоративних, транспортних, ремонтних, ветеринарних та ін. Крім того, сезонність сільськогосподарського виробництва призводить до сезонності виробництва і в обслуговуючих сферах агропродовольчого сектора, що також викликає в певні періоди року додаткову потребу у фінансових, матеріальних і трудових ресурсах.

Нестача коштів у сільгосптоваровиробників призводить до проблем у взаєминах і з підприємствами агропродовольчого сектора, що забезпечують первинну переробку і зберігання продукції.

Крім того, сезонність сільськогосподарського виробництва і залежність його від природно-кліматичних умов, фінансові складності сільгосптоваровиробників викликають проблеми і в переробних підприємствах агропродовольчого сектора, вимагаючи додаткових сховищ і фінансових ресурсів. Отже, однією з найбільш важливих форм державного регулювання АПК є державна підтримка.

З погляду ряду авторів, державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників - це система заходів, спрямованих на виплату за рахунок державного бюджету грошових коштів безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам в цілях прямого підвищення їх доходів.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства на 2011р. виділено бюджетні кошти за наступними напрямками (табл. 1).

На нашу думку, державна підтримка повинна полягати в наданні агропродовольчому сектору як необхідної матеріальної і фінансової допомоги, так і в забезпеченні сприятливих умов виробництва. Причому вона повинна охоплювати не тільки сільське господарство, але і залежні від нього інші галузі і сфери аграрного сектора економіки:

- галузі, обслуговуючі сільськогосподарське виробництво;
- харчову і переробну промисловість;
- мукомельно-круп'яну і комбікормову промисловість;
- агросервіс (ремонтно-механічні майстерні, транспорт та ін.).

Крім того, в сферу держрегулювання повинні потрапити організації інших галузей економіки, що забезпечують аграрно-промислове виробництво і мають додаткові витрати та підвищені ризики (банки, страхові та інвестиційні компанії). Вказане дозволить залучити інвестиції в АПК, розвивати

виробництво на сучасній техніко-технологічній основі, а звідси забезпечити соціальну стабільність і продовольчу безпеку країни та окремих її регіонів.

Таблиця 1

Напрями використання бюджетних коштів в агропродовольчому секторі

Напрямок використання	Запланований розмір коштів, млн. грн.
Часткова компенсація витрат агровиробникам за наявну на 1.01.2011 р. корову (нова програма)	1722,0
Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва, реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів	738,0
Надання державної підтримки підприємствам АПК через механізм здешевлення кредитів	1800,0
Здешевлення вартості страхових премій (внесків), фактично сплачених суб'єктами агроринку (у 2010 р. не передбачалось)	100,0
Формування та обслуговування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівля матеріально-технічних ресурсів для потреб сільгоспвиробників	6940,4

У зв'язку з цим державна підтримка агропродовольчого сектора повинна складатися з наступних основних груп:

- забезпечення сприятливих умов для виробництва продукції (доступність агрохімічних, меліоративних, ветеринарних та інших послуг);
- заходи, пов'язані з підвищенням доступності товаровиробникам матеріальних і фінансових ресурсів (енергоносіїв, кредитів, необхідної техніки і технологій);
- заходи, пов'язані з підвищенням ефективності виробництва (доступністю прогресивних технологій, нової техніки, висококваліфікованих фахівців);
- підтримка доходів від сільськогосподарської діяльності (виплата дотацій, компенсацій і т. п.);
- заходи, пов'язані з підвищенням доходів сільськогосподарських товаровиробників від реалізації продукції за цінами, що враховують платоспроможність основної частини населення;
- підтримка доходів товаровиробників (пільги по платежах в бюджет і до позабюджетних фондів).

Необхідність створення дієвого механізму держпідтримки агропродовольчого сектора витікає із значущості цього сектора для розвитку економіки та соціальної сфери країни. Важливість в забезпеченні життєдіяльності населення і специфіка АПК не дозволяють йому на рівних брати участь в конкуренції з іншими галузями економіки.

На нашу думку, для виходу вітчизняного агропродовольчого сектора економіки з кризи, стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно здійснити модернізацію існуючих форм і методів державної підтримки, формування нових напрямів і механізмів її реалізації. Система державної підтримки має бути гнучкою, відповідати як поточним, так і довгостроковим потребам аграрного сектора. Для досягнення поставлених цілей необхідно забезпечити також чітку законодавчу регламентацію використання бюджетних коштів, що виділяються на розвиток агропродовольчого сектора.

В даний час, розглядаючи питання державної підтримки агропродовольчого сектора економіки, необхідно зазначити, що державне регулювання може бути прямим, умовно-прямим і непрямим. Той або інший варіант держрегулювання може застосовуватися залежно від правового статусу державного органу або організації. Так, органи представницької влади беруть участь в держрегулюванні за допомогою законодавчих актів. Вони, виходячи з рівня своєї компетенції, повинні займатися законотворчістю, сприяючи найбільш успішному розвитку галузей аграрного сектора

Виконавчим органам доцільно виступати із законодавчою ініціативою, що дозволяє створити необхідні умови для розвитку агропродовольчого сектора, а також виробляти для цього відповідні нормативні документи. Тобто виконавські органи управління можуть надавати умовно-прямую дію за допомогою нормативних документів

На виконання Програми економічних реформ на 2010-2014 роки Президента України Віктора Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» Міністерством аграрної політики України протягом січня-вересня 2011 року вживалися комплексні заходи, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності продукції аграрного сектора на внутрішньому та зовнішньому ринках, вирішення соціальних проблем села.

Основні положення розділу «Розвиток сільського господарства й земельна реформа» Програми економічних реформ Президента України набувають особливої актуальності сьогодні, коли розвиток сільського господарства потребує інтеграції до світового господарства.

До основних напрямів державної підтримки агропродовольчого сектора за рахунок державного бюджету відносяться:

- пряма бюджетна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, що виплачується, перш за все, у вигляді субсидій, дотацій і компенсацій;
- державна підтримка короткострокового грошового кредитування сезонних витрат товаровиробників

аграрного сектора на пільгових умовах (на зворотній основі), а також вперше передбачені такі форми державної бюджетної підтримки, як відшкодування різниці у відсоткових ставках по кредитах сільськогосподарським товаровиробникам в банках, і кошти на формування фінансово-кредитної системи обслуговування товаровиробників агропродовольчого сектора;

-державна підтримка забезпечення підприємств і організацій агропромислового комплексу машинобудівною продукцією на основі довгострокової оренди або лізингу (на зворотній основі);

-спеціалізована державна підтримка по окремих напрямках: розвиток фермерства, створення сезонних накопичень запасних частин, державного фонду насіння ;

-державне безповоротне фінансування капітальних вкладень, інвестицій у рамках державних цільових програм,

-державне фінансування капітальних вкладень, а також надання державних гарантій по інвестиційних кредитах.

Таким чином, в цілому державний бюджет є системою грошових відносин по утворенню і використанню централізованого грошового фонду держави. Вказане означає, що теоретично кожна галузь економіки і кожен регіон повинні мати свої певні частки як джерела формування бюджету, так і споживача коштів. Проте на практиці вказані частки часто не збігаються. Це стосується агропродовольчого сектора в цілому і сільського господарства зокрема. Частка витрат на сільське господарство у державному бюджеті з року в рік скорочується і в останні роки не перевищує 0,3 % валового внутрішнього продукту (ВВП), що значно менше його внеску у ВВП країни (близько 6,5 %).

Витрати на сільське господарство по регіонах слабо залежить від аграрного потенціалу області і частіше визначаються місцевою аграрною політикою, націленістю на протекціонізм.

На наш погляд, дотації в сільське господарство є своєрідною формою соціальної підтримки сільського населення, а не засобом розвитку регіонального агропродовольчого сектора.

Участь держави в забезпеченні сприятливіших умов для АПК пов'язана з тим, що система кредитування, яка існує в країні, орієнтована на галузі з високою оборотністю капіталу і прибутковістю. Специфіка сільського господарства та інших галузей АПК, їх складне фінансово-економічне становище, високі відсоткові ставки по кредитах не дозволяють товаровиробникам аграрного сектора нарівні з іншими галузями народного господарства брати участь на ринку кредитних ресурсів. Для підприємств агропродовольчого сектора економіки кредитна система на сучасному етапі повинна включати пільгове кредитування, що передбачає:

- збільшення частки довгострокових кредитів;
- зниження відсоткових ставок;
- розвиток заставних операцій;
- розвиток іпотечного кредиту;
- створення системи кредитних кооперативів.

Залучення інвестиційних ресурсів в агропродовольчий сектор є важливою умовою його розвитку. Зважаючи на специфіку АПК, необхідна державна підтримка залучення інвестицій в цю сферу виробництва. Вона повинна виражатися в створенні законодавчо-нормативних механізмів, регулюючих відносини між суб'єктами підприємницької діяльності, розробці механізмів страхування інвестицій, в створенні системи пільг, яка б забезпечувала привабливість інвестицій в АПК.

Наступною мірою державної підтримки є субсидування відсоткової ставки за кредитами для сільськогосподарського виробництва. Частина відсоткової ставки виплачується за рахунок бюджетних коштів, решту платить виробник. Кредити при цьому розподіляються на ринкових умовах, не порушуючи механізмів функціонування ринків. При цьому здійснюється підтримка найбільш ефективних виробників, збільшується поверненість кредитів.

В цілях подолання негативних сторін «пропорційного розподілу» бюджетних ресурсів останніми роками реалізується принцип «виділення бюджетних коштів ефективно працюючим господарствам». Кошти субсидій і субвенцій, фонду пільгового кредитування і лізингового фонду прямують переважно в сильні господарства, здатні забезпечити їх повернення. Проте фінансово стійкі в даний час сільськогосподарські підприємства - це, як правило, ті, які ще в дореформений період мали могутню матеріально-технічну і соціальну базу, швидше інших адаптувалися до ринку, зберегли кваліфіковані кадри, відновили платоспроможність.

Звідси, концентрація коштів державної підтримки в передових господарствах суперечить завданню відновлення платоспроможності основної маси господарств, виводу їх з економічної кризи, принципу оптимізації економічної ефективності. В той же час багато з числа слабких господарств при забезпеченні необхідних умов здатні досягти вищої віддачі на 1 грн. державної підтримки, ніж передові

сільськогосподарські підприємства. В той же час механічний перерозподіл засобів державної підтримки на користь слабких господарств, так само як і пролонгація їх боргів, також не зможе дати позитивного результату. Треба враховувати, що в цих сільськогосподарських підприємствах часто немає кваліфікованих, ініціативних керівників і фахівців, здатних організувати інноваційне виробництво і сучасний маркетинг.

Висновки з даного дослідження. Державні структури можуть і повинні відповідно рівню своєї компетенції в тій або іншій формі брати участь в держрегулюванні і розвитку агропромислового виробництва, забезпеченні державної підтримки господарюючих суб'єктів агропродовольчого сектора економіки. Зважаючи на складність проблем державної підтримки і необхідність забезпечення, виходячи з соціально-політичних і

економічних умов, балансу податкового, фінансово-кредитного і цінового регулювання, урахування вимог ринку і інших чинників, особливу увагу необхідно звернути на рівень компетентності органів управління агропродовольчого сектора, на готовність організацій до сприйняття встановлених правил, використання наданих ним можливостей; а також на наявність і вірне використання наявних державних ресурсів. Все вказане вимагає наукового підходу до питань державного регулювання і підтримки господарських структур агропродовольчого сектора економіки.

Література

1. Гайдуцький П. І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території / П. І. Гайдуцький // Економіка АПК. - 2005. - №11. - С. 43-48.
2. Демчак І. М, Ситуація в аграрному секторі економіки та заходи Уряду щодо державної підтримки розвитку АПК / І.М Демчак // Економіка АПК. - 2005. - №11. - С. 12-19.
3. Дудар В. Т. Проблеми функціонування агропродовольчого ринку України в умовах членства у Світовій організації торгівлі / В.Т. Дудар // Сталий розвиток економіки. - 2011. - №6. - С. 35-38.
4. Кропивко М. Ф. Методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільського господарства / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. - 2006. - №11. -С. 13-18.
5. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників : монографія / В. М. Онегіна. - К. : ННЦІА, 2007. - 590 с.
6. Осташко Т. О. Агропродовольчий ринок України в умовах СОТ: аналіз умов доступу, конкурентоспроможності товарів і засобів захисту / Т. О. Осташко // Український соціум - 2008. - №1. -С. 121-130.
7. Романишин О. В. Теоретичні основи функціонування агропродовольчого ринку / О, В. Романишин // Сталий розвиток економіки. - 2011 - №6. - С. 266-269.
8. Фещенко Н. М. Окремі аспекти державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників / Н. М. Фещенко // Агроінком - 2006. - №3-4. - С. 10-12.